

УДК [338.45:37]:332.1:330.341.1

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/53-2-40>

Інна ПРУДЧЕНКО,

orcid.org/0000-0001-8547-7104

кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
Київського кооперативного інституту бізнесу і права
(Київ, Україна) *anyuta_dom@ukr.net*

Олександр ШКАТУЛА,

orcid.org/0000-0003-0119-6167

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри суспільних наук
Житомирського військового інституту імені С. П. Корольова
(Житомир, Україна) *shkatula_a_p@ukr.net*

Юлія БАЗЕЛЮК,

orcid.org/0000-0002-3850-8665

асистент кафедри музичного мистецтва
Київського національного університету культури і мистецтв
(Київ, Україна) *yullia.bazeluk@ukr.net*

ВПЛИВ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ НА СИСТЕМУ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Війна є насамперед руйнівним чинником для вищої освіти, оскільки ставить її перед нечуваними викликами, які важко було уявити навіть в часи пандемії, коли вища школа вже зазнала ґрунтовної перебудови й реформування. Якщо під час пандемії найбільші виклики полягали у переформатуванні режиму навчання, налагодженні робочих графіків, платформ, методів роботи із залученням ІКТ, то тепер виникла потреба жорсткого протистояння знищенню інфраструктури ЗВО, забезпечення умов для збереження життя студентсько-викладацьких колективів ЗВО. Мета статті полягала в наданні інформаційно-аналітичної оцінки впливу російсько-української війни на систему вищої освіти в Україні з акцентом на тенденціях, що стали очевидними саме через особливості війни як лакмусового папірця резистентності вищої школи до проблем воєнного часу та її готовності до повоєнної розбудови. У статті здійснено аналіз ніші вищої освіти України в стані війни, що міститься у вітчизняних та іноземних дослідженнях. Структуровано окреслено виклики, які актуалізувалися саме в період воєнного вторгнення та які Україні належить долати, щоб зберегти цілісність системи вищої школи та не зупинити, а, навпаки, пришвидшити рух до її якісного реформування. Так само виокремлено напрями перспектив, які відкрилися на тлі досі небаченої підтримки Заходу для українських ЗВО та в умовах, коли необхідне швидке реагування на поточні загрози. Також на прикладі політики канадського уряду проведено думку про необхідність нарощення лояльності до українських здобувачів та викладачів поряд із принциповим дотриманням ними правил академічної доброчесності. Лояльність описано як запоруку збереження конкурентноздатності української вищої освіти. Інтеграція принципів лояльності багато в чому залежатиме від того, наскільки швидко зможе адаптуватися вища школа в Україні до нових умов та від політики Міністерства освіти і науки України щодо діяльності ЗВО. Наведено декілька напрямів подальших досліджень із теми, пріоритетними з них є ті, які надаватимуть практичні покрокові рішення щодо мінімізації негативного впливу війни на ситуацію у вищій освіті України й збільшення позитивного впливу від іноземної підтримки та одночасного нарощення конкурентності українських вишів для українських та іноземних студентів.

Ключові слова: російсько-українська війна, вища освіта, проблеми вищої школи, діяльність ЗВО, реформування вищої школи, принцип лояльності, академічна доброчесність, іміджетворення вищої освіти України.

Inna PRUDCHENKO,*orcid.org/0000-0001-8547-7104**Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Head at the Department of Social and Humanities Disciplines
(Kyiv, Ukraine) anyuta_dom@ukr.net***Oleksandr SHKATULA,***orcid.org/0000-0003-0119-6167**Phd of Pedagogical Sciences,
Associate Professor at the Department of Social Sciences of
Zhytomyr Military Institute
(Zhytomyr, Ukraine) shkatula_a_p@ukr.net***Yuliia BAZELIUK,***orcid.org/0000-0002-3850-8665**Assistant at the Department of Musical Art of
Kyiv National University of Culture and Arts
(Kyiv, Ukraine) yullia.bazeluk@ukr.net*

THE IMPACT OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR ON THE SYSTEM OF HIGHER EDUCATION IN UKRAINE

The war is primarily a destructive factor for higher education, as it presents it with unprecedented challenges that were difficult to imagine even during the pandemic, when higher education had already undergone a thorough restructuring and reformation. If during the pandemic the biggest challenges were reformatting the education regime, setting up work schedules, platforms, work methods with the involvement of ICT, now there is a need to fight hard against the destruction of the infrastructure of higher education institutions, to ensure conditions for the preservation of the lives of student and teaching teams of higher education institutions. The purpose of the article was to provide an informational and analytical assessment of the impact of the Russian-Ukrainian war on the higher education system in Ukraine with an emphasis on the trends that became evident precisely because of the war's specifics as a litmus test of the resistance of higher education to the problems of wartime and its readiness for postwar development. The article analyzes the niche of higher education of Ukraine in the state of war, which is contained in domestic and foreign research. The challenges that became actual during the period of the military invasion and which Ukraine has to overcome in order to preserve the integrity of the higher education system and not to stop, but rather to accelerate the movement towards its qualitative reform, are outlined in a structured way. In the same way, the areas of prospects that have opened up against the background of the unprecedented support of the West for Ukrainian defense forces and in conditions where a quick response to current threats is necessary are highlighted. Also, on the example of the policy of the Canadian government, an opinion was made about the need to increase loyalty to Ukrainian applicants and teachers along with their principled observance of the rules of academic integrity. Loyalty is described as a guarantee of maintaining the competitiveness of Ukrainian higher education. The integration of the principles of loyalty will largely depend on how quickly a higher school in Ukraine will be able to adapt to new conditions and on the policy of the Ministry of Education and Science of Ukraine regarding the activities of higher education institutions. Several directions of further research on the topic are presented, the priority ones are those that will provide practical step-by-step solutions to minimize the negative impact of the war on the situation in higher education in Ukraine and increase the positive impact of foreign support and simultaneously increase the competitiveness of Ukrainian universities for Ukrainian and foreign students.

Key words: *the Russian-Ukrainian war, higher education, problems of higher education, activities of higher education institutions, reforming higher education, the principle of loyalty, academic integrity, image creation of higher education in Ukraine.*

Постановка проблеми. Сфера вищої освіти відіграє чільну роль у соціально-економічному розвитку України та її регіонів. Тому від резистентності вищої освіти в період воєнного стану багато в чому залежить швидкість та якість повоєнного відновлення країни, а також її подальша розбудова й інтеграція у світовий простір.

Насамперед йдеться про необхідність збереження привабливості здобуття вищої освіти,

попри війну й численні ризики, саме в українських вишах. Це один із ключових напрямів діяльності теперішньої системи вищої освіти – запобігти відтоку інтелектуального капіталу з України. Водночас це є одним із найскладніших завдань, оскільки потреба аргументовано протистояти вигодам закордонних вишів, які досить лояльно ставляться до здобувачів з України і надають на тлі війни необхідну підтримку, з усіх боків

наштовхується на низку протидій, що викликані роками дрейфування української вищої освіти в ідейному полі пострадянської парадигми: як світоглядної, так і матеріально-технічної. За даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН) (2021) опублікувало щорічний звіт про освіту за 2021 рік, у якому зазначено, що зарахування біженців до вищих навчальних закладів досягло піку в 5%, порівняно з лише 1% ще кілька років тому (UNHCR, 2021). Унаслідок війни в Україні ця цифра очікувано може ще більше зрости в наступних звітах. Особливо якщо врахувати, що співпраця між секторами державної політики та навіть приватними гравцями на ринку освіти спрямована на досягнення мети, поставленої кампанією УВКБ ООН «15 на 30». У її межах планується збільшити залучення біженців, переселенців до вищої освіти за місцем їх перебування аж до 15% на термін до 2030 року (Viczko & Matsumoto, 2022). У відповідь на українську кризу канадський уряд, наприклад, створив Canada-Ukraine Authorization for Emergency Travel, яка є програмою тимчасового проживання й дає змогу українцям приїхати до Канади для роботи чи навчання (IRCC, 2022). Ця програма пропонує тимчасове перебування в Канаді з можливістю для громадян України повернутися, коли це буде безпечно. Однак громадяни України також мають можливість подати заяву на постійне проживання після закінчення терміну свого тимчасового перебування в Канаді. Під час цієї кризи було особливо підкреслено увагу як до вже наявних, так і до нових чи потенційних студентів з України в Канаді. Деякі університети створили глобально орієнтовані ініціативи, до яких залучили не лише українських студентів, але й науковців. Питання збереження вітчизняної аудиторії вступників, на тлі сказаного вище – збереження професорсько-викладацького складу й залучення в Україну студентів з інших країн для вступу до українських вишів сьогодні є площиною пріоритетних перспектив. Але за цим криється напружена робота щодо протистояння викликам війни й оперативного реформування у позиціонування ринку вищої освіти в Україні (позитивне іміджетворення, програми лояльності для іноземних студентів, доступна, але виключно якісна вища освіта для співгромадян).

Для опірності викликам і запобіганню відтоку студентів, викладачів, та, як наслідок, уникнення докорінного руйнівного впливу російсько-української війни на систему вищої освіти в Україні потрібна об'єктивна й своєчасна аналітико-теоретична оцінка ситуації та розроблення й імплементація

практичних заходів щодо оптимізації процесів у вищій школі в несприятливий час війни.

Аналіз досліджень. У працях українських дослідників війна в освітній парадигмі оцінюється як стан акумуляції потужностей і нарощення опірності через оперативне та ефективне реагування на виклики, які несе собою війна як тотальний деструктивний чинник (Драч та Скиба, 2022). Хоча не можна заперечити руйнівний вплив війни на соціально-економічний стан розвитку України загалом та окремих її регіонів, у наукових розвідках звучить й інша риторика, де екстремальний воєнний час інтерпретується як доступ до нових можливостей, що відкриваються на тлі воєнного вторгнення для кожної зі сфер національної економіки, зокрема й освіти (Шевчук та Шевчук, 2022).

Серед найбільш негативних і масштабних чинників впливу війни названо те, що абсолютна більшість ЗВО постала перед проблемою територіальної «розпорошеності» студентів і науково-педагогічного персоналу, і ця проблема стала настільки гострою, що навіть перехід на дистанційну чи подекуди змішану форми навчання не зможе компенсувати цілком прогалин у якості подання матеріалу викладачами та засвоєння матеріалу студентами, які постали перед необхідністю вимушеного переміщення. Особливо це стосується закладів, розташованих у зоні активних бойових дій. До того ж інфраструктура низки ЗВО унаслідок воєнних атак з боку ворога зазнала суттєвих пошкоджень, а подекуди зовсім зруйнована (станом на 29 червня 2022 року в Україні 5 ЗВО зруйновано цілком та 41 пошкоджено, що разом становить майже 11% від усіх українських вишів; переміщено або перебуває в процесі переміщення ще 34 ЗВО).

У дослідженнях відзначається такий важливий і часто ігнорований наслідок впливу війни й зумовленого нею дистанційного формату навчання, як академічний плагіат, який тлумачиться в широкому сенсі й охоплює низку форм: самоплагіат, фабрикацію результатів науково-педагогічної та навчальної діяльності, обман, списування, хабарництво, необ'єктивне оцінювання (Шевчук та Шевчук, 2022). З описаного видно, що є форми академічної недоброчесності, якими зловживають і студенти, і викладачі. Проблема нехтування принципами академічної доброчесності й досі була дуже серйозною перешкодою на шляху до реформування освіти, надання українській вищій освіті європейського майбутнього (Захарова, 2022). За час війни під психологічним тиском несприятливих обставин, тривожності,

невизначеності умови для зловживань стали ще більш сприятливими, а от засоби боротьби з нею обмежені – знову-таки через особливості здійснення навчання у воєнний період (Нікітіна, 2022; Fedushko et al., 2022; Бородієнко та ін., 2022). Тут необхідний баланс між дотриманням принципів гуманності в непростий час війни, але й контроль за тим, аби безперервність української вищої освіти не стала інструментом імітації роботи ЗВО.

Під час війни актуалізується просвітницько-психологічна функція викладачів ЗВО, яка полягає в достовірному інформуванні студентства доступними й ненав'язливими, однак переконливими методами про те, як можна протидіяти інформаційно-психологічній збройній агресії ворога та встановлювати власні психолого-емоційні кордони, завдяки яким можна забезпечити адекватне сприйняття реальності та протидіяти агресії й маніпуляціям (Прокопова та ін., 2022). Такий вектор уваги тим паче актуальний, що емпіричні дослідження серед студентської спільноти показують, що орієнтовно 48% респондентів пережили стрес під час війни, 38% респондентів відрпортували, що досі відчують значний психологічний дискомфорт. Стресовий стан як наслідок війни не спіткав усього 14% опитаних (Нікітіна, 2022).

На тлі війни й із прив'язкою до Цілей сталого розвитку суттєве спостереження І. М. Кореневої (2022) про пряму взаємодію між цілями сталого розвитку № 4 «Якісна освіта» і № 16 «Мир та справедливість»: військові дії призводять до зниження якості освіти, а інтеракція між зазначеними цілями відбувається в такий спосіб, що падіння Глобального індексу миру не сприяє зростанню якості освіти, однак зростання якості освіти має емпірично вимірюваний вплив на підвищення індексу миру. У закордонному дискурсі про вищу освіту зростає тривожність щодо впливу війни в Україні на всю систему вищої освіти: поточна геополітична напруженість (насамперед між Китаєм з одного боку та США, Європою, Австралією й іншими розвинутими країнами з іншого, а тепер, у результаті воєнного вторгнення в Україну, також між російськими агресорами й зазначеною групою країн). Це становить серйозний виклик глобальній взаємодії (англ. *global engagement*) у сфері вищої освіти (Altbach & de Wit, 2022). У структурі вищої освіти йшлося про бойкот російських науковців, викладачів з метою впливу в такий спосіб на хід війни. Бойкот є одним із санкційних та демонстративних моральних, аксіологічних заходів – як категорична позиція всього наукового світу проти будь-якого прояву війни й агресії у світі, де пропа-

гується толерантність та інклюзія. Однак йдеться й про те, що попередній досвід академічного бойкотування, наприклад, проти режиму апартеїду в Південній Африці та Ізраїлю щодо його палестинської політики показав, що такий бойкот може бути ефективним як частина ширшої соціальної, економічної та культурної боротьби, але продовження активної взаємодії з особами в академічній спільноті Південної Африки та Ізраїлю, які критично ставилися до засуджуваних світовою спільнотою режимів, був взаємовигідним (Altbach & de Wit, 2022). Так чи інакше, а між представниками вищої освіти триває запекла дискусія щодо вироблення єдиного ставлення світової наукової спільноти до російських науковців. З одного боку, така заклопотаність привертає увагу до того, що світовій науці, вищій освіті пропонує українська університетська ніша, як вона може взаємодіяти в межах згаданого *global engagement*. З іншого боку, для української спільноти це неабиякий шанс використати увагу на свою користь і позитивно заявити про себе. Тому висловлений вище акцент на принципах академічної доброчесності наразі у глобальному вимірі є ключовим для українського вишівського іміджетворення. Говорячи про вищу освіту як окремий фронт війни, треба зауважити, що в той час коли українські науковці публікують досить радикальні й категоричні, проте відповідні воєнній дійсності, статті в провідних світових виданнях (Chumachenko et al., 2022), провідні фахівці з Центру міжнародної вищої освіти Бостонського коледжу (США) дуже стримані у своїх оцінках і досить суперечливі у пропозиціях щодо загального ставлення до російської академічної спільноти, котра начебто потерпає від репресій з боку режиму тамтешнього президента-диктатора (Altbach & de Wit, 2022). Це насамперед сигнал того, що боротьба на арені міжнародного вишівського ком'юніті триває й вимагає пильної уваги українського наукового авангарду не тільки в межах вітчизняного ринку вищої освіти, але й глобальному масштабі. Пошук способів для налагодження сталої партнерської й спонсорської взаємодії зі світовими ЗВО, поза сумнівом, є запорукою повоєнного розквіту вищої освіти у Україні, і починати інтенсивно налагоджувати ці зв'язки треба вже зараз, коли війна ще триває (Бородієнко та ін., 2022).

Окрім уже зазначених ліній впливу російсько-української війни на систему вищої освіти в Україні, дослідники помічають суттєве загострення низки проблем, які вже роками назрівали в середовищі українських вишів, як-от: проблема цифровізація освітніх процесів, організація дис-

танційного навчання, зміна методів навчання та критеріїв контролю знань студентів, необхідність протидії відтоку українських абітурієнтів до зарубіжних вишів. Усі вони загострилися в сучасних умовах: спершу – пандемії, а відтепер і на тлі масштабної війни (Sokol & Melko, 2022).

Визначені магістралі впливу війни на систему вищої освіти лише загально окреслюють ту ґрунтовну перебудову, що спіткала українську вищу освіту з початком російського вторгнення й продовжує розвиватися на невизначений термін і з перспективою вплинути на весь процес повоєнного реформування галузі вищої освіти. Системна оцінка впливів, аналітика й прогностичний аспект дають змогу контролювати процес змін і якісно впливати на нього.

Мета статті – дати інформаційно-аналітичну оцінку впливу російсько-української війни на систему вищої освіти в Україні з акцентом на тенденціях, що стали очевидними саме через особливості війни, яка стала лакмусовим папірцем резистентності вищої школи до викликів воєнного часу та її готовності до повоєнної розбудови.

Виклад основного матеріалу. Найбільш очевидним став вплив російсько-української війни на систему вищої освіти внаслідок:

– знищення інфраструктури ЗВО;

Війною зруйновано будівлі закладів, техніку, методичні матеріали, бібліотеки – усе, що взагалі можна фізично знищити. На території, що контролюються українською владою, переміщено ЗВО Донецької, Луганської, Херсонської, частини Запорізької областей. Змінивши місце юридичної дислокації, виші знову отримали доступ до обслуговування казначейством України (до оформлення документів щодо переміщення вони не могли здійснювати платежі) і до ЄДЕБО. Однак переміщенням університетам бракує комп'ютерної, офісної й мережевої техніки, лабораторного обладнання за визначеними напрямками досліджень для повноцінного відновлення освітнього-наукового процесу;

– втрати кадрового потенціалу й здобувачів;

Найцінніше, що забирає війна й що уже ніколи не вдасться компенсувати ні власними силами, ні силами партнерської підтримки, – це людські життя. Так, за відкритими даними, з початку війни з Росією загинуло близько 30 студентів Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Поки немає зведених статистичних даних, однак за цим одним ЗВО можна уявити масштаби незворотних втрат.

– скорочення фінансування вищої освіти;

В умовах воєнного стану виші, десь зі зло-

живаннями, але здебільшого виправдано змушені оптимізувати витрати на оплату праці науково-педагогічним працівникам. Зокрема, зменшується обсяг доплат за наукові ступені доктора філософії й доктора наук, зменшено розмір фінансового заохочення за вчені звання доцента, старшого дослідника й професора. Викладачам повсюдно надають вимушені неоплачувані відпустки. Відбувається суттєвий перерозподіл годин навчальних планів між аудиторними заняттями та самостійною роботою на користь останньої, за яку викладачеві не потрібно платити кошти. Скорочується штат працівників.

– відтоку студентів (як українських, так і іноземних) із ЗВО.

Про це вже багато йшлося вище й це одна з центральних проблем. Бо без студентів сама логіка діяльності ЗВО немислима. За даними відкритих джерел, за кордоном перебуває приблизно 2 млн українських школярів. Скільки з них саме випускників (потенційних абітурієнтів), поки що не відомо, однак очевидно, що багато хто з тих, хто вже перебуває за кордоном і за час тривання війни встиг налаштувати там побут, не захоче повертатися в Україну, де все ще тривають активні бойові дії, а загроза повітряних атак є на всій території держави.

Окреслений деструктивний вплив є об'єктивним і вимірюваним у математичних, статистичних величинах. Однак є низка інших векторів впливу, які спричинені зазначеними основними, проте мають більш абстрактний, хоча й не менш значущий вплив на всю систему вищої освіти в Україні. Частково про них йшлося в огляді літератури. Іще більше міститься в статтях про особливості асинхронного формату дистанційної освіти та перспективи її впливу на якість освіти й післявоєнні перспективи.

Утім, є й чимало можливостей, які відкриваються перед вітчизняною вищою освітою за умов війни, однак на тлі підтримки України всією цивілізованою світовою спільнотою. До того ж час війни демонструє відсталість української системи вищої освіти в час інформаційної ери, коли стираються кордони між людьми, державами, континентами й з'являється значно більше ресурсів навчатися, аніж то було ще пів століття тому. Зокрема, Україна отримує потенціал:

– розвивати міжнародну академічну мобільність студентсько-викладацького складу;

– інтенсивно впроваджувати інформаційні технології в навчальний процес та підвищувати професійні якості педагогів через низку міжнародних онлайн- та офлайн-платформ;

– застосовувати гнучкі навчальні технології; співпрацювати із закордонними ЗВО;

– впроваджувати модель «освіти впродовж життя» (англ. *lifelong learning*);

– запроваджувати дистанційну освіту як повноцінну альтернативу для здобуття вищої освіти: для студентів це змога водночас навчатися й працювати (отримувати практичний досвід і джерело фінансування), а для викладачів це змога працювати одночасно в декількох сферах чи розвиватися творчо;

– удосконалювати територіальну організацію вищої освіти в Україні (через досвід уже переміщених вимушено університетів);

– працювати над реформуванням прийнятого формату взаємин між викладачами й студентами у напрямі побудови співпраці, активної й мотивованої участі, принципів активного навчання й творчого викладання дисциплін;

– активізувати взаємодію з іноземними партнерами, фокусуватися на актуальних дослідженнях, спрямованих на подолання внутрішніх суспільних і глобальних викликів;

– залучати широке коло зацікавлених осіб до процесу інтеграції інновацій в освіту, розбудову «раціональної спеціалізації» університетів, на основі чого кожен університет має займатися визначеним напрямом розвитку, мати чітку програму цього розвитку й працювати в синергії з державою, бізнесом та іноземними партнерами;

– запроваджувати ІКТ, де це будь-як може збільшити резистентність освіти, стимулювати якість і наблизити організацію освіти до передових світових моделей;

– автономізація вишів, імплементація партнерської управлінської моделі ЗВО;

– компенсування практичної складової освіти в повоєнний час і, наскільки це можливо, під час дистанційного навчання, пришвидшення підготовки спеціалістів інженерних і технологічних спеціальностей, які будуть високотребуваними в час розбудови й відновлення країни.

Одна зі стратегічних ліній для подолання теперішньої кризи й для реформування освіти в Україні надалі – збільшення лояльності до здобувачів, де вітчизняні ЗВО не можуть поступатися рівнем цієї лояльності закордонним вишам, які одночасно є найбільшими партнерами й найбільшими конкурентами українських університетів. Наприклад, канадські виші пропонують фінансування освіти для біженців, можливість навчатися онлайн чи у змішаній формі, стипендії та гранти для вимушено переміщених осіб, які вже навчаються в Канаді чи ще тільки планують

там навчатися. До того ж це програми підтримки психічного здоров'я здобувачів, академічних консультацій, візової та імміграційної підтримки, можливості організації досліджень у Канаді студентами-науковцями. Окрім того, фінансова підтримка вимушено переміщених науковців, партнерство з Academic Without Borders, World University Service of Canada, Scholars at Risk, університетами Канади, Міністерством імміграції, біженців і громадянства Канади. Привабливість таких умов складно переоцінити, як і небезпеку для української системи вищої освіти втратити переваги над ними.

Висновки. Глобалізація світової спільноти, взаємозалежність держав унаслідок інтерактивної моделі ділових відносин у сучасному світі призводить до того, що внаслідок військових конфліктів і повномасштабної війни як результату адекватного реагування на локальні збройні сутички, потерпає не тільки країна, що є осередком воєнних дій (Україна), але й увесь цивілізований світ. Тому доречно говорити, що російсько-українська війна позначилася не тільки на системі вищої освіти в Україні, але й у той чи той спосіб зачепила усю систему вищої освіти, принаймні в Західному світі. Глибина цього впливу варіюється від дискусій про тотальне блокування результатів діяльності представників російських ЗВО і до екстрених урядових програм щодо підтримки українських вишів та забезпечення вищою освітою осіб, що втекли від війни. Проте насправді докорінний вплив війни внутрішній – на власне українські виші.

Виклики, перед якими постала сьогодні українська вища школа, вимагають модернізації системи освіти, пошуку освітніх антикризових моделей, які могли б задовольнити поточні й майбутні потреби та виклики. Сучасна освіта в Україні у складний воєнний час відмовилася від орієнтації на авторитаризм і є орієнтованою, як ніколи досі, на впровадження демократичної моделі взаємодії в освітній парадигмі, запровадження гуманітарних цінностей в усі освітні процеси, розбудову української вищої школи в напрямку більшої свободи для студентів (через інтеграцію форм навчання, альтернативних очній освіті), свободи педагогічної діяльності й творчості для викладачів (зокрема, через варіативність у способах представлення навчальних матеріалів, формах взаємодії зі студентами). Важливо, щоб усі учасники навчального процесу у вищій школі відчували зацікавленість у собі з боку держави, свою захищеність у період глибоких криз. Це дасть змогу уникнути відтоку здобувачів та науковців з

України, що наразі вдається робити досить посередньо. Також великий вплив війни на процес іміджетворення українського ринку вищої освіти на світовій арені. У цьому разі принципи академічної доброчесності стають фундаментальними у час, коли Україна мусить заявити про себе позитивно на фронті освітньої боротьби.

Сучасна філософія освіти наголошує на необхідності переорієнтації вищої школи на створення умов для культивування принципів інноваційного й критичного мислення, медіаграмотності та базових цінностей, що забезпечують всім учасникам навчального процесу в ЗВО здатність сприймати швидкі зміни в академічному середовищі та предметній галузі й адаптуватися до нових умов, виступаючи в ролі активного учасника й агента

якісних змін, що будуть запорукою повоєнного відновлення й стимулювання привабливості українських вишів не тільки для українських, але й для іноземних здобувачів.

Подальші дослідження з теми можуть бути як практико-статистичними (наприклад, визначення тенденцій у реагуванні викладачів, студентів, потенційних абітурієнтів на зміни у вищій освіті, пошук колективних рішень щодо розвитку ЗВО в Україні, розробка інвестиційних програм для іноземних та внутрішніх партнерів університетів), так і узагальнювально-теоретичними (оцінка перспектив та ризиків, прогнозування перспектив повоєнної розбудови та трансформації вітчизняної системи вищої освіти на тлі інтеграції у світовий простір).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бородієнко О., Малихіна Я., Протопопова Я., Кім К., Малихіна В. Соціально-економічні передумови стратегічного розвитку університетів в умовах війни та поствоєнного часу. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії і практики*. 2022. Том 3. № 44. С. 261–268.
2. Джеджер О. Емоційна стійкість здобувачів освіти в умовах війни як проблема вищої школи. *Психологія: реальність і перспективи. Збірник наукових праць Рівненського державного гуманітарного університету*. 2022. Вип. 18. С. 73–80.
3. Драч І. І., Скиба Ю. А. Діяльність інституту вищої освіти національної академії педагогічних наук України в умовах воєнного часу. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2022. Вип. 4. № 1.
4. Захарова О. В. Коріння трансформацій у вищій освіті України: виклики для освітян. *Соціальні та гуманітарні технології: філософсько-освітній аспект* : матеріали VIII науково-практичної конференції (Черкаси, 19 травня 2022 року). 2022. С. 46–50.
5. Коренева І. М. Вплив війни росії в Україні на досягнення цілі сталого розвитку № 4 «Якісна освіта» та взаємодія з ЦСР № 16 «Мир та справедливість». *Conference: Освіта і наука XXI століття* : матеріали звітної науково-практичної конференції викладачів (м. Глухів, 4 травня 2022 року). 2022. С. 92–94.
6. Нікітіна О. П. Вплив війни на стан здоров'я і життєдіяльність здобувачів вищої освіти. *Освітній процес в умовах воєнного стану в Україні : матеріали всеукраїнського науково-педагогічного підвищення кваліфікації, 3 травня – 13 червня 2022 року*. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. С. 319–321.
7. Прокопова А., Стришка Є., Волощук М. Вплив інформаційно-психологічної війни на здоров'я населення. *Grail of Science*. 2022. № 16. С. 482–484.
8. Шевчук І., Шевчук А. Освітня аналітика криз призму війни: виклики та можливості для вищої школи України. *Економіка та суспільство*. 2022. № 39. 22–29.
9. Altbach P., de Wit H. Global Engagement in a Time of Geopolitical Tensions: A New Cold War. *International Higher Education*. 2022. No 111. P. 3–4.
10. Chumachenko D., Bilous O., Sherengovsky D., Zarembo K. Russian universities must suffer tougher sanctions. *The Times Higher Education*. 2022. URL: <https://www.timeshighereducation.com/blog/russian-universities-must-suffer-tougher-sanctions> (дата звернення: 20.07.2022)
11. Fedushko S., Ustyianovych T., Syerov Y. (2022). Intelligent Academic Specialties Selection in Higher Education for Ukrainian Entrants: A Recommendation System. *Journal of Intelligence*. Vol. 10, No 2. P. 32.
12. Immigration, Refugees and Citizenship Canada (IRCC). Canada-Ukraine authorization for emergency travel. 2022. URL: <https://www.canada.ca/en/immigration-refugees-citizenship/services/immigrate-canada/ukraine-measures/cuaet.html> (дата звернення: 20.07.2022)
13. Lavrysh Y., Lytovchenko I., Lukianenko V., Golub T. Teaching during the wartime: Experience from Ukraine. *Educational Philosophy and Theory*. 2022. P. 1–8.
14. Sokol T., Melko L. Current challenges of higher education in Ukraine. *Pedagogy and education management review*. Vol. 1. P. 49–53.
15. UNHCR. (2021). Staying the course: The challenges facing refugee education. URL: <https://www.unhcr.org/publications/education/612f85d64/unhcr-education-report-2021-staying-course-challenges-facing-refugee-education.htm> (дата звернення: 20.07.2022)
16. Viczko M., Matsumoto R. Problematizing Access to Higher Education for Refugee and Globally Displaced Students: What's the Problem Represented to Be in Canadian University Responses to Syrian, Afghan and Ukrainian Crises? *Journal of Contemporary Issues in Education*. 2022. Vol. 17. No 1.

REFERENCES

1. Borodienko, O., Malikhina, Ya., Protopopova, Ya., Kim, K., & Malikhina, V. (2022). Sotsial'no-ekonomichni peredumovy stratehichnogo rozvytku universytetiv v umovakh viyny ta postvovnoho chasu [Social and economic prerequisites of strategic development of universities in the conditions of war and post-war period]. *Financial and credit activity problems of theory and practice*, 3(44), 261–268. <https://doi.org/10.55643/fcaptp.3.44.2022.3762> [in Ukrainian]
2. Jejera, O. (2022). Emotsiyna stiykist' zdobuvachiv osvity v umovakh viyny yak problema vyshchoyi shkoly [Emotional stability of students of education in the conditions of war as a problem of higher education]. *Psychology: reality and prospects. Collection of scientific works of the Rivne State Humanitarian University*, 18, 73–80. <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.17.06.2022.078> [in Ukrainian]
3. Drach, I. I., & Skyba, Yu. A. (2022). Diyal'nist' instytutu vyshchoyi osvity natsional'noyi akademiyi pedahohichnykh nauk Ukrainy v umovakh vovnoho chasu [Activities of the Institute of Higher Education of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine in wartime conditions]. *Bulletin of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine*, 4(1). <https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4126> [in Ukrainian]
4. Zakharova, O. V. (2022). Korinna transformatsiy u vyshchii osviti Ukrainy: vyklyky dlya osvityan [The roots of transformations in higher education of Ukraine: challenges for educators]. *Social and humanitarian technologies: philosophical and educational aspect: materials of the VIII scientific and practical conference (Cherkasy, May 19, 2022)*. P. 46–50. [in Ukrainian]
5. Koreneva, I. M. (2022). Vplyv viyny rosiyi v Ukraini na dosyahnennya tsili staloho rozvytku № 4 “Yakisna osvita” ta vzayemodiya z TSSR № 16 “Myr ta spravedlyvist” [The impact of Russia’s war in Ukraine on the achievement of sustainable development goal No. 4 “Quality education” and interaction with the SDG No. 16 “Peace and justice”]. *Conference: Education and science of the 21st century: materials of the reported scientific and practical conference of teachers (Glukhiv, May 4, 2022)*. P. 92–94. [in Ukrainian]
6. Nikitina, O. P. (2022). Vplyv viyny na stan zdorov'ya i zhyttyediyal'nist' zdobuvachiv vyshchoyi osvity [The impact of the war on the state of health and life of students of higher education]. *The educational process in the conditions of martial law in Ukraine: materials of the All-Ukrainian Scientific and Pedagogical Advanced Training* (May 3 – June 13, 2022). Odesa: Publishing house “Helvetika”. P. 319–321. [in Ukrainian]
7. Prokopova, A., Stryshka, E., & Voloshchuk, M. (2022). Vplyv informatsiyno-psykholohichnoyi viyny na zdorov'ya naseleння [The impact of information and psychological warfare on the health of the population]. *Grail of Science*, 16, 482–484. <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.17.06.2022.078> [in Ukrainian]
8. Shevchuk, I., & Shevchuk, A. (2022). Osvitnya analityka kriz' pryzmu viyny: vyklyky ta mozhlyvosti dlya vyshchoyi shkoly Ukrainy [Educational analytics through the lens of war: challenges and opportunities for higher education in Ukraine]. *Economy and society*, 39. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-39-80>
9. Altbach, P., & de Wit, H. (2022). Global Engagement in a Time of Geopolitical Tensions: A New Cold War. *International Higher Education*, 111, 3–4.
10. Chumachenko, D., Bilous, O., Sherengovsky, D., Zarembo, K. (2022). Russian universities must suffer tougher sanctions. *The Times Higher Education*. URL: <https://www.timeshighereducation.com/blog/russian-universities-must-suffer-tougher-sanctions> (date of access: 20/07/2022)
11. Fedushko, S., Ustyianovych, T., & Syerov, Y. (2022). Intelligent Academic Specialties Selection in Higher Education for Ukrainian Entrants: A Recommendation System. *Journal of Intelligence*, 10(2), 32. <https://doi.org/10.3390/jintelligence10020032>
12. Immigration, Refugees and Citizenship Canada (IRCC). (2022). Canada-Ukraine authorization for emergency travel. URL: <https://www.canada.ca/en/immigration-refugees-citizenship/services/immigrate-canada/ukraine-measures/cuaet.html> (date of access: 20/07/2022)
13. Lavrysh, Y., Lytovchenko, I., Lukianenko, V., & Golub, T. (2022). Teaching during the wartime: Experience from Ukraine. *Educational Philosophy and Theory*, 1–8.
14. Sokol, T., & Melko, L. (2022). Current challenges of higher education in Ukraine. *Pedagogy and education management review*, 1, 49–53. <https://doi.org/10.36690/2733-2039-2022-5-49>
15. UNHCR. (2021). Staying the course: The challenges facing refugee education. URL: <https://www.unhcr.org/publications/education/612f85d64/unhcr-education-report-2021-staying-course-challenges-facing-refugee-education.htm> (date of access: 20/07/2022)
16. Viczko, M., & Matsumoto, R. (2022). Problematizing Access to Higher Education for Refugee and Globally Displaced Students: What’s the Problem Represented to Be in Canadian University Responses to Syrian, Afghan and Ukrainian Crises? *Journal of Contemporary Issues in Education*, 17(1).